В.І. Кириленко, д-р екон. наук, доц.

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

В статті проведено аналіз системи управління інтелектуальним капіталом з метою підвищення рівня конкурентоспроможності економіки.

In the article the analysis of the system of management by an intellectual capital is carried out with the purpose to raise the level of competition possibility of economy.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, управління інтелектуальним капіталом, освіта, ринок праці.

Keywords: intellectual capital, management, education, labour-market, an intellectual capital.

У другій половині XX сторіччя розуміння суспільного, науково-технічного й економічного прогресу усе більше концентрується навколо проблеми людини. Незмінно залишаючись предметом уваги економічної науки й фахівців-практиків, дана проблема завжди перебуває в стані безперервних якісних змін. Надбанням учених-економістів стають нові підходи, пов'язані з формуванням ролі знань та інформації в економіці, з актуалізацією й розвитком змісту інтелектуальної діяльності, коли знання й освіта стають справжнім капіталом економіки, її стратегічним ресурсом.

Українські вчені почали працювати над цим питанням в 90-х роках минулого сторіччя. Значний вклад у розробку методологічних засад внесли Д.Богиня, О.Бутнік-Сіверський, В.Врублевський, Н.Гавкалова, В.Геєць, М.Долішний, О.Дацій, М.Дороніна, О.Кендюхов, А.Колот, В.Куценко, О.Крисальний, В.Онікієнко, О.Онищенко, П.Саблук, В.Ситник, А.Чухно, П.Цибульов.

З робіт російських учених, у яких відображено ті або інші аспекти управління інтелектуальним капіталом і ефективним використанням інтелектуальних і творчих характеристик людини, можна виділити роботи Л.Абалкіна, Л.Бляхмана, З.Грандберг, В.Іноземцева, Р.Капелюшникова, А.Котляра, Л.Лукічевої, Ю.Перського, М.Скаржинського, А.Татаркіна, В.А.Шпакової та ін.

У закордонній літературі проблематика інтелектуального капіталу розроблена більш ґрунтовно. Серед робіт, які є основою сучасного уявлення про інтелектуальний капітал, можна виділити праці М.Блауга, Е.Денісона, Е.Брукінга, Л.Прусака, І.Рооса, П.Саллівана, К.-Е.Свейбі, П.Страссмана, Т.Стюарта, І.Хіроякі, Л.Едвінссон та ін.

Інтелектуальний капітал – основа інтелектуальної діяльності, відтворення та активізації інтелектуальної складової трудового ресурсу, і як результат – виробництва інтелектуального продукту. Розвиток інтелектуального капіталу, його реалізація впливають на конкурентні позиції та інтенсивне зростання економіки.

В умовах стрімкого розвитку процесів глобалізації та інформатизації вирішення проблеми управління людськими ресурсами усе більше зміщується вбік управління інтелектуальним капіталом.

У цьому зв'язку одним із пріоритетних напрямів досліджень у даній предметній сфері стає розробка теоретичних, концептуальних підходів до виявлення найбільш значущих факторів ефективного управління інтелектуальним капіталом. Окремий інтерес представляє пошук спеціального інструментарію, адекватного сучасному змісту проблеми управління інтелектуальним капіталом, розумінню його впливу на розвиток економіки.

Разом з тим відсутній цілісний підхід до управління інтелектуальним капіталом, теоретичні й практичні аспекти управління інтелектуальним капіталом на різних ієрархічних рівнях. Недостатньо досліджені питання суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків у системі управління інтелектуальним капіталом. У цілому ж затребувана розробка підходів до побудови механізмів управління інтелектуальним капіталом у країні.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних і методичних положень щодо формування підходів до управління інтелектуальним капіталом на основі оцінок взаємозв'язків системи освіти й ринку праці.

Першоджерелом нових знань виступають інтелект, мислення людини, природною основою яких є мозок та інші системи людини як біологічного організму. У той же час розум володіє властивим тільки йому соціально-економічним змістом, придбаним не тільки генетично, але й виробленим у процесі соціалізації. Це і є знання, що є вторинним джерелом і водночас продуктом інтелекту, що здобувається. Значення інтелекту, як здатності людини до мислення, визначає і його здатність до генерації, приросту й поступового відновлення знань (рис.1).

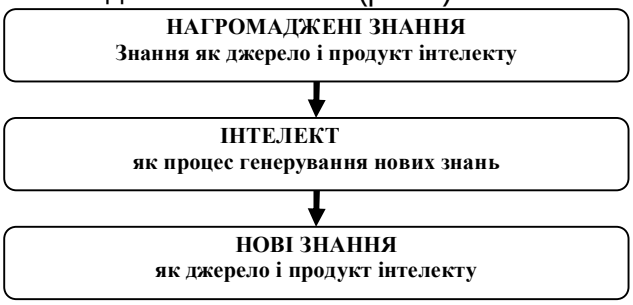

Рис. 1. Взаємозалежність знання та інтелекту

У рамках економічної діяльності, у різних її проявах, здійснюваних людьми – власниками інтелектуального капіталу, існує збіг економічних інтересів окремого працівника, з одного боку, і економічних (господарюючих) суб'єктів різних рівнів ієрархії – з іншого. Ця обставина уможливлює сформулювати два важливих висновки. По-перше, взаємодія економічних інтересів робить виправданим причетність до управління індивідуальним інтелектуальним капіталом всіх можливих учасників (суб'єктів) даного процесу, включаючи безпосереднього носія даного капіталу – працівника. По-друге, така взаємодія визначає можливість і необхідність розробки специфічних за своєю цільовою спрямованістю механізмів управління інтелектуальним капіталом

Первинним, «генетичним» суб'єктом інтелектуального капіталу, його власником у форматі країни, регіону виступає людина, що формує ядро їхнього інтелектуального потенціалу. Однак управління інтелектуальним капіталом на рівні країни, регіону не

має на увазі вузько спрямованого впливу на конкретну людину, що проживає на певній території. Таке управління, здійснюване за допомогою спеціальних механізмів, задає лише поведінковий вектор для людини – носія інтелектуального капіталу, що визначає його вибір при формуванні й використанні майбутнього інтелектуального капіталу.

Органи влади завжди були зацікавлені в ефективному управлінні й регулюванні освітніх процесів. Однак, інтелектуалізація праці, що поглиблюється, істотно загострює проблему пошуку інновацій у сфері управління інтелектуальним капіталом.

Беручи до уваги, що система освіти є основним елементом, що впливає на формування інтелектуального капіталу, а також, виходячи з того, що інші фактори, які здійснюють вплив на рівень інтелектуального розвитку індивіда, мають радше внутрішній характер і не підлягають регулюванню, ми можемо представити цю залежність у такий спосіб:

$$Ici = f (E, O (const)), \text{ де} \quad (1)$$

Ici - індивідуальний інтелектуальний капітал;

E - система освіти;

O - внутрішні фактори, що впливають на становлення інтелектуального капіталу, особливості конкретного індивіда, які не піддаються прямому регулюванню.

Отже

$$Ici = f (E), \text{ за умови } O = const, \quad (2)$$

У свою чергу система освіти є вираженням консолідованої властивості різних елементів, її складових:

$$E = f (e_1, e_2, e_3 \dots e_n), \quad (3)$$

де $e_1, e_2, e_3 \dots e_n$ - елементи системи освіти, що піддаються регулюванню й оцінці.

Залежно від індивідуальних переваг конкретної людини відносно інвестицій в інтелектуальний капітал, можна виділити три основних сценарії інвестування: безперервне інвестування, інвестування, що підтримується, та відсутність інвестицій.

Опираючись на розуміння інтелектуального капіталу як капіталу окремого працівника та виділяючи базові передумови, що здійснюють безпосередній вплив на його формування й подальший рух, економічний суб'єкт може впливати на формування інтелектуального капіталу. Таким чином, можна визначити загальну схему взаємодії інтелектуального капіталу працівника й системи, у рамках якої відбувається його актуалізація, що відображає можливість «програмувати» потрібний результат, залежно від пріоритетів і потреб такої системи (рис.2).

Таким чином, суб'єктно-об'єктне уявлення інтелектуального капіталу, отримане на основі теоретичних узагальнень ролі й місця даної категорії в системі управління, уможливило виявити особливості основних елементів системи «інтелектуальний капітал - індивід (працівник) - суб'єкт управління», і на цій основі створити необхідні передумови для дослідження й розробки підходів до управління інтелектуальним капіталом.

Як механізм управління інтелектуальним капіталом виступає система взаємозв'язків «індивід-держава» у розрізі елементів системи, за допомогою яких ці складові взаємодіють між собою, і показників, що виступають як індикатори для оцінки й управління даною системою та її елементами.

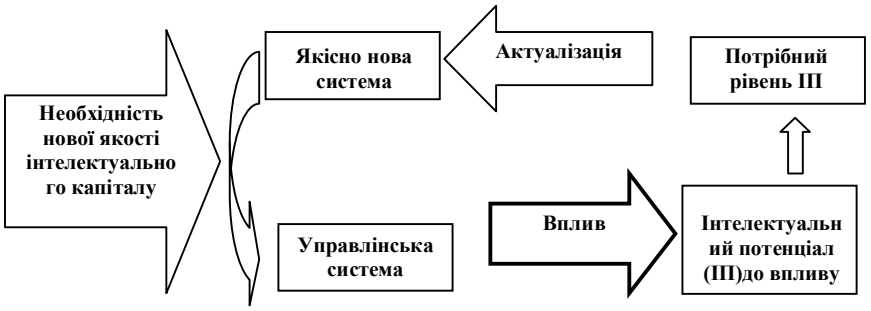

Рис.2. Характер управлінського впливу на інтелектуальний капітал

У рамках запропонованого підходу виділено два рівні такої взаємодії:

1. Індивідуальний рівень, коли об'єктом управлінського впливу є індивід з його складною системою цінностей, мотивацій і переваг. Разом з тим, у рамках механізму управління інтелектуальним капіталом, індивід виступає, з одного боку, об'єктом управлінського впливу, що здійснюється з метою формування адекватної структури робочої сили з необхідним рівнем знань і кваліфікації, а з іншого боку – як активний учасник економіки.

Рух інтелектуального капіталу на даному рівні відбувається в рамках двох систем: система освіти; ринок праці.

Алгоритм ухвалення індивідуального рішення про інвестування в інтелектуальний капітал, містить у собі: усвідомлення потреби (або її відсутність) у навчанні; експертне зіставлення прогнозного результату від освіти з витратами на його одержання - оцінка «за» і «проти»; ухвалення рішення про необхідний рівень освіти та кваліфікації (рис.3).

Рис.3. Алгоритм ухвалення індивідуального рішення про необхідний рівень освіти

Показниками правильно здійсненого інвестування в інтелектуальний капітал за допомогою отримання освіти є: зростання рівня інтелектуального розвитку; підвищення соціального стану; фактичний рівень оплати праці; моральне задоволення.

Розглядаючи працівника в рамках ринку праці можна виділити наступні характеристики, що визначають його місце в системі: інтелектуальний капітал – в основі, якого лежить рівень освіти (результат, отриманий індивідом у рамках системи

освіти); фізичні характеристики індивіда; досвід (виробничий, професійний); інші особливості: комунікабельність, мобільність, цілеспрямованість та ін.; потреби;

З «набором» цих характеристик індивід формує індивідуальну пропозицію праці в рамках системи «ринок праці». Показниками внутрішньої оцінки результатів формування інтелектуального потенціалу для індивіда є рівні задоволеності від отриманого доходу (у тому числі й заробітної плати) та морального задоволення.

Головною метою рішень індивіда в рамках обох систем є задоволення потреб, а основними результатами цих рішень – підвищення рівня індивідуального інтелектуального капіталу, зростання доходів і внутрішнє задоволення.

2. Регіональний рівень представляють дві підсистеми: регіональна система освіти й регіональний ринок праці.

Опираючись на практику міжнародних зіставлень, для характеристики регіональної системи освіти виділені такі основні елементи: демографічні характеристики; масштаби освіти; організація освітнього процесу; фінансування освіти; взаємозв'язок системи освіти з ринком праці.

Наступним кроком для побудови механізму управління інтелектуальним капіталом є визначення рішень, реалізація яких покликана забезпечувати управлінський вплив з метою поліпшення кількісних і якісних характеристик системи освіти та досягнення оптимального рівня інтелектуального капіталу. Для цього актуальні наступні напрями:

– моніторинг ринку праці з метою виявлення його потреб у фахівцях певного рівня освіти та кваліфікації;

– формування довгострокового плану підготовки фахівців необхідного рівня кваліфікації, виходячи зі стратегічних цілей економіки й потреб ринку праці («орієнтація на майбутнє»);

– вирівнювання доступності освітніх послуг для населення економічно самостійних і депресивних територій країни;

– ефективне фінансування освіти за рахунок державного та регіонального бюджету;

– економічне стимулювання (надання пільг) інноваційних бізнес-проектів за участю освітніх установ;

– розвиток вищої школи в країні.

Для контролю та відстеження досягнутого результату введені показники, що характеризують результативність дій, спрямованих на стимулювання та розвиток обраних для управління елементів системи. Такими показниками виступають: чисельність учнів за видами освіти; охоплення населення освітою; коефіцієнти випуску; відсоток випускників, що працевлаштувалися за фахом; ступінь відповідності заявлених роботодавцем вакансій професійній структурі економічно активного населення; витрати на освіту; співвідношення учнів і викладачів і т. ін.

Ринок праці, як будь-яка складна система, багатоелементна. В рамках аналізу його структури серед найбільш значущих елементів можна виділити: попит на фахівців;

пропозиція на ринку праці; міграційна політика; рівень оплати праці й диференціація в оплаті праці (премія за освіту).

Супутні рішення, спрямовані на управління ринком праці наступні: формування необхідної галузевої структури економіки країни через стимулювання пріоритетних напрямів; розумна диференціації в оплаті праці за різними професіями; оптимізація рівня безробіття - доведення його до природного рівня; формування механізму працевлаштування молоді; грамотна міграційна політика, спрямована на втримання фахівців у країні (регіоні) й залучення необхідних кадрів з інших регіонів.

Для відстеження ефективності результату рішень, що вживаються, необхідні показники, що характеризують відповідний напрям:

- фактичний рівень безробіття;
- природний рівень безробіття;
- сальдо міграції в розрізі освіти та професійного складу;
- динаміка напруженості на ринку праці;
- рівень середньої заробітної плати;
- кількісні показники попиту та пропозиції на ринку праці в професійному й освітньому розрізах та ін.

У даному контексті простежуються три стрижневих напрями дій органів влади по управлінню процесами формування інтелектуального капіталу в країні:

- детальна розробка стратегічно важливих, пріоритетних напрямів розвитку економіки країни, що підлягають всебічній підтримці з боку органів влади;
- ініціювання й формування в системі освіти інтелектуального потенціалу з характеристиками, що відповідають стратегії розвитку країни;
- моніторинг ходу реалізації стратегії через установлення взаємозв'язку діагностичних параметрів системи освіти й ринку праці.

Використання даного підходу до управління інтелектуальним капіталом у країні та розробка механізму управління, заснованого на зазначених принципах, вимагає коригування інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів у країні, зокрема уточнення стратегії соціально-економічного розвитку країни.

В результаті дослідження отримані наступні висновки.

1.Орієнтація на ефективну взаємодію елементів системи «освіта-ринок праці» виступає основою для розробки стратегії управління інтелектуальним капіталом у країні. При формуванні інтелектуального капіталу основна роль приділяється системі освіти, а ключові показники ринку праці виступають індикаторами ефективності результатів управління ним. 2. Метод комплексної оцінки системи освіти є ключовим елементом механізму управління інтелектуальним капіталом у країні та дає можливість оцінити потенціал його реалізації в різних сферах економічної діяльності країни. 3. Механізм управління процесами формування й використання інтелектуального капіталу, інтегрований у соціально-економічні цілі розвитку країни, сприятиме, під впливом змін, що відбуваються в системі освіти й на ринку праці, формуванню

інтелектуального капіталу нової якості, тим самим сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економки.

Література:

1. Агарков О. А. Інтелектуальний капітал державного управління України: структура і перспективи розвитку // Грані. – 2004. – № 2. – С. 106-112.
2. Бурдье П. Социология политики: – Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. – М.: Socio-Logos, 1993.
3. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал – 2002, № 1. – С.16-27.
4. Бутнік-Сіверський О.Б. Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва // Інтелектуальна власність – 2005, № 8. – С.29-34.
5. Врублевський В.К. Інтелектуальний капітал і формування сучасної (модерної) української нації// Науковий вісник Академії муніципального управління. Вип. 1. – 2005. – С.48-55.
6. Иноземцев В. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Acade-mia, 1999.
7. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139
8. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку//За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т економ. прогнозув., Фенікс, 2003. – 1008 с.
9. www.ipdo.kiev.ua/.../butnik-siverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc